

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok VI:2008

Numer 7 (160)

Data odczytu: 13.2.2008

Data wydania: 13.2.2008

Stanisław Leśniewski

Kodeksy teatralne z Kolegium Jezuitckiego w Grudziądzu

KODEKSY TEATRALNE Z KOLEGIUM JEZUICKIEGO W GRUDZIĄDZU POWRÓCIŁY DO BIBLIOTEKI GRUDZIĄDZKIEJ

Zakon jezuitów to pierwotne Towarzystwo Jezusowe, założone w 1540 roku przez Ignacego Loyolę, w Polsce datujemy od 1564 roku, po czym w 1773 r. nastąpiła kasata, a w 1814 r. został reaktywowany. Zadaniem zakonu była obrona katolicyzmu i przeciwstawianie się obcym doktrynom teologicznym jak w przypadku Polski - luteranizmowi. Po okresie reformacji to Jezuitci przystąpili do działalności kaznodziejskiej, misyjnej, pedagogicznej i naukowej. W wieku XVI - XVIII powstawały szkoły, prowadzone przez Jezuitów stanowiły największą w dziejach kościoła sieć szkół średnich (kolegia) i wyższych (akademie), a ich zadaniem było wychowanie młodzieży w duchu katolickim. Po II wojnie światowej w niektórych krajach działalność jezuitcka została wznowiona. Dla zwalczania szerzącego się luteranizmu w XVI w. biskup chełmiński Jan Kuczberski sprowadził do Grudziądza OO Jezuitów jako wspaniałych kaznodziejów, których zadaniem było organizowanie kontrreformacji. Otrzymali do pracy duszpasterskiej kaplice grobową Działyńskich w Kościele farnym. Niebawem przekazano im kościół farny wraz z probostwem.

Był to okres największych starć z reformacją na Pomorzu. Znaleźli się również darczyńcy na rzecz budowy kościoła.

Były to m. in. rodziny Działyńskich, Czapskich i innych, m. in. Wojewoda Chełmiński Jan Działyński, który zapisał Jezuitom grudziądzkim w 1641 r. swe dobra w Jabłonowie orazłożył poważne sumy na kościół, który został wybudowany w 1721 r. Następnie przystąpiono do budowy nowego gmachu Kolegium, najpoważniejszą fundatorką była wojewodzina chełmińska – Kossowa i rodzina Czapskich.

W XVIII w. spostrzegamy rozwój szkolnictwa prowadzonego przez Jezuitów. Powstały w Polsce tzw. Kolegia jezuitckie oraz dwie akademie: w Wilnie i Lwowie. Przy dużych dotacjach pozwoliło to na otwarcie kolegium biblioteki jezuitckiej w Grudziądzu.

Jednym z pierwszych rektorów kolegium jezuitckiego im. Działyńskich w Grudziądzu był o. Franciszek Heintz (1652-1729) pochodzenia gdańszczanin. Znane są jego drukowane kazania wygłaszane na pogrzebach:

- hrabiego Przebędowskiego w Gdańsku dn.25.11.1711 r.
- kasztelana chełmińskiego, Piotra Czapskiego w Chełmnie
- starosty kiszowskiego, Stanisława Działyńskiego w Łąkach k. Lubawy
- wojewodziny chełmińskiej Marianny Kossowej.

W programach kształcenia w szkołach jezuitckich dużą uwagę zwracano na działalność teatrów szkolnych. Aktorami byli wyłącznie uczniowie, a widzami profesorowie, opiekunowie, dobrodzieje zakonu i ojcowie uczniów (kobiet nie wpuszczano).

Wszystkie wystawione sztuki wraz z przypisami, teksty przemówień na uroczystości szkolne i kościelne oraz śpiewy religijne spisywano w specjalnych kodeksach teatralnych. W bibliografiach zyskały one nazwę „Kodeksów Grudziądzkich”.

Takich pamiątkowych kodeksów grudziądzkich poszukiwała po II wojnie biblioteka grudziądzka, którymi zajął się Pan Czesław Opalko. Ze względu na różne zawieruchy wojenne i grabieże, a także kasacje zakonu spowodowały zagubienie ich lub zniszczenie.

Po likwidacji kolegium grudziądzkiego w 1773 roku, biblioteka uległa rozproszeniu.

Rodzina Czapskich przyczyniła się do ocalenia niektórych zbiorów. Książki i archiwa, a wśród nich opisywane kodeksy grudziądzkie wywieziono do Krakowa. Nie wiadomo, w jaki sposób kodeksy znalazły się w Bibliotece Baworowskich we Lwowie i przetrwały w niej do 1939 r. pod hasłem „Akademie Jezuickie” Sygn. I tom-Bawor-297 oraz Sygn. II Bawor 322.

Prawdopodobnie było ich więcej tomów, ale okresy wojen spowodowały zaginięcie i do dnia dzisiejszego pozostały tylko dwa. Od 1940 roku nastąpiła integracja wszystkich księgozbiorów z 84 bibliotek lwowskich i zgromadzono je w Bibliotece Ossolińskich i na jej bazie powstała Biblioteka Akademii Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej ze statusem instytutu naukowego im. Wasyla Stefanyka, w której znalazły się także rękopisy z Biblioteki Bawarowskich a wśród nich grudziądzkie kodeksy.

Dzisiaj nie żyjąca już Helena Rucińska w 1958 roku podjęła badania naukowe nad historią teatru polskiego w Grudziądzu, a wśród badanych materiałów znalazły się także mikrofilmy dwóch tomów wymienionych kodeksów. W powyższej pracy postawiono sobie oddzielny temat historii sceny jezuickiej w Grudziądzu za lata 1673-1770, którym to zagadnieniem zajęła się Wanda Lemanowiczowa z Torunia pod kierunkiem prof. dra Romana Polaka.

Kodeksy – mikrofilmy znalazły się w Warszawie w Bibliotece Narodowej niewiadomą drogą z Kijowa. Przez lata nikt nie wiedział gdzie znajdują się oryginały mikrofilmów. Pani Wanda Lemanowiczowa nie pozostawiła po sobie żadnych informacji o kijowskich mikrofilmach, które zaginęły bezpowrotnie.

Pani mgr Karola Skowrońska była dyrektorką biblioteki w Grudziądzu w 1993 roku powiedziała mi, że kodeksy są prawdopodobnie we Lwowie, tylko nie możemy do nich w żaden sposób dotrzeć. Proszono o udzielenie pomocy w Ministerstwie Kultury i Sztuki w Warszawie, ale odpowiedź brzmiała jednoznacznie, że są to sprawy międzynarodowe na najwyższym szczeblu i nie należy się w to mieszać. Pan Czesław Opalko w im. Biblioteki grudziądzkiej już występował w 1990 r. i pozostawił plik korespondencji bez efektów.

W moich kontaktach: z Biblioteką Lwowską w zakresie dokumentów dotyczących prof. Ludwika Rydygiera, wspólnie z żoną zwróciliśmy się do Dyrektora Biblioteki Lwowskiej prof. Larysy Kruselnickiej o pomoc w odszukaniu kodeksów. Nasze poszukiwania zostały uwieńczone sukcesem i z oryginałów wykonano mikrofilmy.

Dzięki dużemu zaangażowaniu i pozytywnemu nastawieniu do naszego kraju pani Kruselnickiej, kodeksy grudziądzkie wróciły z nami w postaci mikrofilmów do Biblioteki Grudziądzkiej.

Pani Profesor Kruselnicka ze Lwowa została zaproszona do Grudziądza przez Prezydenta Miasta -na uroczystości „Dni Kultury Ukraińskiej”, co przyjęła z wdzięcznością. W czasie pobytu w Grudziądzu odbyła konferencję prasową w bibliotece powiedziała m. in.:... „jest to jeden z pierwszych prezentów dla Polski, który odebrali państwo Zuzanna i Stanisław Leśniewscy w postaci mikrofilmów kodeksów grudziądzkich. Jestem w pełni szacunku dla tego kraju, byłam w polskim Biskupinie jako młoda archeolog i historyk na ćwiczeniach naukowych, mówię po polsku”.

W następnym dniu nasza prasa lokalna doniosła, że jest to bez wątpienia najdonioślejsze wydarzenie związane z historią i kulturą naszego miasta w ostatnich latach.

Myślę, że odszukane kodeksy wzbogacają zasoby biblioteczne miasta Grudziądza i pozostaną śladami naszego zaangażowania w działalność kulturalno-historyczną.

Kodeksy grudziądzkie znajdują się w Bibliotece Miejskiej im Wiktora Kulerskiego od dnia 29 kwietnia 1994 roku.

Wykaz poszczególnych dramatów.

32. DRAMATY W KODEKSIE GRUDZIĄDZKIMI (1731-1740)

Kodeks zawiera m. in. 27 tekstów dramatycznych z l. 1731-1740, wystawianych lub deklamowanych na scenie kolegium jezuickiego w Grudziądzu.

Rkps Bibl. Akademii Nauk Ukrainkiej SRR we Lw., sygn. Bawor. 297:

Zawartość:

1. s. 11-16: *Regnorum incolumitas a rigore Palladis decreta. Otio et licentia erpulsis firmior.* (Widowisko alegoryczne). Dat. 1731.

2. s. 16-21: *Gloriosor Aleksandro utriusque dominator orbis Xaverius.* Dat. 1731.

3. s. 21-26: *Triumphans a Morte Casimiriana innocentia symbolice celebrata.* (Żywe obrazy, przeplatane epigramami i elegiami). Dat. 1732.

4. s. 30-38: *Declamatio menstrua.* (Recytacje inscenizowane, związane z oracją o poezji). Dat. 1732.

5. s. 38-49: *Menstrua exhibitio alia.* Dat. 1732.

6. s. 49: *Declamatio menstrua 3-tia.* (Tylko treść łac.). Wyst. dwukrotnie 1732.

7. s. 61-67: *Divinissimus Kostka Turcarum victor ad Chotimum ab universi orbis in arte laurea donatus.* (Widowisko alegoryczne). Wyst. 25 października 1732.

8. s. 68: *Conviva abstinentia in theatrum inducta ad alluendum ieiuniorum appetitum.* (Komedia makaroniczna). Dat. 1733.

9. s. 69-90: *Alternae Fortunae Vices. Funes-tusque praecipitatae in nefas, vitae exitus in Zenone Orientis Imperatore.* (Sztuka łac. z chórami pol.). Wyst. 10 lipca 1733.

10. s. 108-117: *Declamatio sub forma iudicii.* Dat. 1735(?).

11. s. 124-133: *Declamatio 2-da. Sol de mari rubro exoriens seu Christus in sua passione et morte splendidissimus.* (Przemówienia i 20 żywych obrazów).

12. s. 140-148: *Correctum nuper de. Terrenis iudicium a Rege quodam Bulgariae.*

13. s. 149-159: *Vir orbe maior S. Franciscus Xaverius theatri circumscriptus augustii et imparibus suae immensitati elogiis celebratus.* (Rodzaj oratorium ze śpiewami i przemówieniami). Dat. 1736.

14. s. 159-173: *Tomasz Jastrzębski(?): Hilaria mundi gemina olim fratrum funestata.* Wyst. 11 lutego 1736.

15. s. 181-198: *Tomasz Jastrzębski: Vanitiniana Fratrum Persei et Demetrei in scenam proposita.* Dat. 1736.

16. s. 199-210: *Kwiatkiewicz(?): Purpuratus Martyr non minus Regum naturalibus quam profuso pro Christo fide sanguine clarus.* Dat. 1737(?).

17. s. 210-254: *Tomasz Jastrzębski (?): Drama. Discors malorum concordia soluta moribus, vitiis faederata, terrore, minis, igne infernali a Deo Vindice castigata trium Flandriensium iuvenum.* (W 3 aktach z antyprologiem, prologiem, chórami i epilogiem). Wyst. 14 lutego 1738.

18. s. 254-271: *Itinirus et Domicellus fratres in scenam dati.* (Łac. streszcz.).

19. s. 278-287: *Antoni Wierzchowski (?): Sabbathiva ex occasione tardi. congressus studiosorum ad scholam.*

20. s. 293-299: *Diserti oratorum gemitus ad lugubre Patientis Christi spectaculum indolentium (?).*

21. s. 314-337: *A. Wierzchowski (?): Actus publicus.*

22. s. 338-362: *A. Wierzchowski (?): Actus sabbativus.*

23. s. 363-398: *A. Wierzchowski (?): Virtus prodroma Regnantibus suffragium ad primos honores in Regilio Agricolae Argesilaus olim filio hodie successore in regnum multis adversis laceasita in praemium coronata.* Wyst. w marcu 1739(?).

24. s. 409-428: *Andrzej Działyński: Actus publicus honori divinissimi Xaverii Sacer.* Dat. 1740

33. DRAMATY W KODEKSIE GRUDZIĄDZKIM II (1741-1757)

Kodeks zawiera m. in. 21 tekstów dramatycznych, głównie komedii i tragedii z lat 1741-1757, granych na scenie kolegium jezuickiego w Grudziądzu.

Rkps Bibl. Akademii Nauk Ukrainkiej SRR we Lwowie, sygn. Bawor. 322.

Zawartość:

1. s. 5b-14a: P. Sanzarrii (?): *Kambiusz. Tragedia. W pięciu aktach*. Wyst. 1741.
 2. s. 14b-19b: *Menalcas. Comoedia huius finis i evicendi est, quod poetarum labor, imago et ipsius poeseos est curare culturam hominum.*(W trzech aktach).
 3. s. 19b-31a. M. J. Załuskowski: *Lucius. Tragoedia. (W trzech aktach z dwoma pol. intermediami)*. Wyst. 1751.
 4. s. 31a-38a: Płotnicki: *Josernnus. Tragoedia (W trzech aktach ze śpiewami i intermediami w streszcz.)*.
 5. s.;41b-51a: *Michał Kozicki: Barbarinus regnorum inscitiae imperator. Tragoedia. (Moralitet alegoryczny w jednym akcie o 11 scenach)*. Wyst. 30 października 1751.
 6. *Michał Kozicki: Contarellus et Sontvellus. Tragoedia. (W trzech aktach, z prologiem i dwoma intermediami)*. Wyst. b. d.
 7. s. 64b-73a: *Morawski: Thyestes. (W trzech aktach, z argumentem, dwoma intermediami i epilogiem)*.
 8. s. 73a-80b: *Morawski: Thyestes. Tragedya. (W pięciu aktach pol.)*.
 9. s. 85b-100b: *A. Bagiński: Rombalder. Komedia wyższego szczęścia nad stan szkodliwe pragnienia pokazująca. Fundament z Moliera. (Polska trawestacja komedii Moliera „Mieszczanin szlachcicem” w pięciu aktach z 4 intermediami)*. Akt I ogł. J. Lewański: *Ze studiów nad Molierem w teatrze staropolskim. Pam. Teatr. 1956 z. 4 (20)*.
 10. s. 100b-113a M. Trzebuchowski: *Bardomirus seu homo cupidus et tenax operum. Comoedia. (W trzech aktach)*. Wyst. 1754.
 11. s. 120b-133a: M. Trzebuchowski (?): *Józef braci poznawający. Tragedia. (W pięciu aktach pol. z dwoma intermediami)*.
 12. s. 133a-141b: M. J. Działowski: *Alanus. Tragedia. (W trzech aktach z intermediami)*.
 13. s. 153a-158a: *Michał Majewski: Parentamander. Satyra. (W trzech aktach)*. Dat. 1755(?).
 14. s. 158b-163b: *Michał Majewski: Diverdan. Bucolica. (W trzech aktach)*.
 15. s. 615a-197b: *Giskon Tragedia . Historia. (W pięciu częściach)*.
 16. s. 197b-231b: *Michał Majewski: Forkapor Komedia. (W pięciu częściach)*.
 17. s. 231b-250a: *Michał Majewski: Iazaiemonus. Tragoedia (W pięciu aktach)*.
 18. s. 255a-267b: M. J. Działowski: *Leo Cesarz. Tragedia. (W trzech aktach lac. z argumentem pol. i intermedium)*.
 19. *Daniel Kollacz: Sennacheryb. Tragedia. (Streszcz. pol. trzech, aktów i intermedium) Wyst. 14 lutego 1757*.
 20. s. 274a-282b: *Daniel Kollacz: Bucolica seu Carmen acta Pastorum describens. (Cztery eklogi z argumentem, antyprologiem i prologiem)*. Wyst. 13 grudnia 1756.
 21. s. 283a-287b: *Daniel Kollacz Otiavolus in studiis neglegentissimus seu Drama. (W jednym akcie z argumentem i prologiem)*. Wyst. 1757.
- Wiad o innych dramatach w rkpsach (częściowo już nieistniejących lub niedostępnych) i drukach (programach), wydania, przedruki i streszczenia tekstów: zob. też.: A. Brückner: Polnisch-russische Intermedien des XVII Jahrhunderts. Archiv. f. Slavische Philologie t. 13 (1891): por. J. Lewański, jw. poz. 8. s. 64.- G. Luhr, 24 Jesuiten-dramen der litauischen Ordensprovinz. Altpreussische Monatschrift t. 38 (1901). - W. N. Pieriec: K istorii polskogo i russkogo narodnogo tiatru. (Nieskolko intjermiedij XVII-XVIII stoletija). Izwistija Otdielenija Russkogo Jazyka i Slowiesnosti Impieratorskoj Akadiemii Nauk t. 10 (1905); t. 14 (1909). - W. J. Riezanów: Iz istorii russkoj dramy. Szkolnyja diejstwa XVII-XVIII w. i teatr jezuitów. Moskwa 1910; por. J. Lewański jw. poz. .8, s. 65. – M. Z. (S. Dąbrowski): Dwa toruńskie widowiska szkolne XVII. w. w kol. oo. jezuitów. Mestwin. Dod. Nauk.-lit. Słowa Pomorskiego 1928.nr 2; - L. Simon: Z dziejów teatru polskiego w Gdańsku. Garść notatek. Roczn. Gdański t. 6 (1932) i odb. Gdańsk 1933. – L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich czynnych od czasów najdawniejszych do roku 1863. W-wa 1935. - S. Vrtel-Wierczyński: Staropolska legenda o św. Aleksym na porównawczym tle literatur-słowiańskich. Poz. 1937 Prace Komisji Filol. Poz.. Tow. Przyj.. Nauk t. 9.. - L. Simon: Teatralia gdańskie. Roczn. Gdański t. 12 (1938). - B. Korzeniewski: Scenariusze komedii dell'arte granych w Warszawie w latach 1748-1749 i 1754. Pam.Teatr. 1954 z. 3/4 (11/12). - J. Lewański: Polska premiera „Mieszczanina szlachcicem” w roku 1687.*

Pam. Teatr. 1956 z. 1 - J. Lewański: Faust i Arlekin. Niezwykle przedstawienie na scenie leszczyńskiej w roku 1647. Pam. Teatr. 1957 z. 1. - J. Lewański. zob. Wydania zbiorowe.
L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG i rysunek kościoła pojezuickiego wykonał Grzegorz Rygielski.